

Premostiti jaz između formalnih procesa i neformalnih praksi koje oblikuju pravosudnu kulturu na Zapadnom Balkanu

U poslednjih nekoliko dekada, uloga EU-e u promosivanju vladavine prava u svojim spoljnim odnosima brzo se razvijala, pogotovo od ranih 1990-ih i ujedno iniciranje procesa pristupanja bivših socijalističkih zemalja Srednje i Istočne Europe. I dok su se metode koje se koriste za promosivanje vladavine prava u pregovorima o procesu pristupanja dalje razvijale godinama, usvajanje „najnovije“ metodologije je najnovija faza,¹ pristup EU još uvek nije bio sklon suštinskim promenama. Ustvari, takozvani ‘anatomski pristup’² isključivo fokusiran na formalna pravila i institucije doveo je do okolnosti u kojima su često rezultati važniji od ishoda, a sredstva su važnija od cilja.³ To je dovelo do neodrživosti pravosudnih reformi i pada kvaliteta pravosuđa. U suštini, čini se da je EU zanemarila da se „pouzdana procena stanja,“ vladavine prava “u jednoj zemlji na kraju mora izvesti istraživanjem kulturnih obrazaca koji se odražavaju i na generalna ubeđenja i na konkretno ponašanje.”⁴

Međutim, od nedavno je Evropska komisija prepoznala ovu stvarnost i slabost svog pristupa i pozabavila se njome u važnim dokumentima navodeći da jačanje vladavine prava nije samo institucionalno pitanje, već zahteva i društvenu transformaciju.⁵ S tim u vezi, EK je u svom Saopštenju o politici proširenja EU 2020. prvi put naglasila je važnost pravosudne kulture i njenu transformaciju.⁶ Koliko god formalna pravila i institucije bili izuzetno značajni, tražena društvena transformacija ima u osnovi jednako važna neformalna pravila i prakse. Ovo poslednje postaje jasnije ukoliko se uzme u obzir da “[Čak i u najpažljivije osmišljenim pravosudnim sistemima, neformalne norme i stavovi sudija mogu dovesti u sukob ili potkopati formalne zaštite i garancije zapisane u formalnim institucionalnim pravilima pravosuđa.”⁷ Otuda, da bi takva transformacija bila uspešna, potrebno je da se adekvatno kontekstualizuje, a čini se da pristup Komisije još uvek nedostaje.

¹ D. Tilev, Metodologija proširenja EU: Poboljšanje procesa priključivanja, IDSCS, mart 2020.

² K. Nicolaïdis i R. Kleinfeld, „Preispitati vladavinu prava u Evropi i Agenda proširenja: temeljna dilema“, SIGMA radovi Br. 49 (Pariz: OECD Publishing 2012) str. 12-15.

³ K. Nicolaïdis i R. Kleinfeld, „Preispitati vladavinu prava u Evropi i Agenda proširenja: temeljna dilema“, SIGMA radovi Br. 49 (Pariz: OECD Publishing 2012) str. 14-15.

⁴ Ibid. str. 23.

⁵ Evropska komisija, Kredibilna perspektiva proširenja i pojačan angažman EU sa Zapadnim Balkanom, COM (2018) 65 final, 6.2.2018, str. 4.

⁶ Saopštenje Evropske komisije, 2020. o politici proširenja EU, COM (2020) 660 final, 6.10.2020, str. 6.

⁷ D. Beers, ‘Priča o dve tranzicije: istraživanje porekla postkomunističke pravosudne kulture u Rumuniji i Češkoj’ (2010) Demokratizatsiya 18, br. 1, str. 32.

U tu svrhu, glavna ideja i cilj radova objavljenih putem ovog projekta je nadopuniti proces vertikalne pravosudne evropeizacije Komisije sa internom i horizontalnom inicijativom koja bi povezala akademski i praktični pristup u otkrivanju i uočavanju glavnih osobina i nedostataka pravosudne kulture u Albaniji, Severnoj Makedoniji i Srbiji i ocrtavaju preporuke za buduće korake u evropeizaciji pravosudne kulture. Glavni motiv za ovu vrstu istraživanja je činjenica da, I pored toga što u zemljama Centralne i Istočne Evrope postoji veliki broj istraživanja koja se bave pravosudnom kulturom, region Zapadnog Balkana praktično nema takvih rezultata istraživanja u odnosu na ove teme. Preciznije, istraživanje koje se bavi zemljama Centralne i Istočne Evrope definira obeležja i načela dominantne pravosudne kulture i jasno otkriva da su mnogi od njih u određenoj meri nasleđe ili ostatak socijalističke pravne tradicije. Glavne odlike pravosudne kulture u ovim zemljama odnose se na formalizam, tekstualni pozitivizam, vezano donošenje odluka, nespremnost da se prihvate ustavne vrednosti i direktnu primenu ustavnih odredbi, visok nivo odlaganja zakonodavstva i političku poslušnost, te odsustvo racionalnog diskursa. Otkrivanje ovih karakteristika služi kao osnova za osmišljavanje reformi i izradu predloga za transformaciju odgovarajuće pravosudne kulture, nešto što nedostaje na Zapadnom Balkanu. Stoga, će mnogi aspekti istraživanja predstavljati poređenje sa nalazima u zemljama centralne i istočne Evrope uzimajući u obzir kako socijalističko nasleđe, tako i postojeće razlike u evoluciji i razvoju pravnih i političkih sistema ovih regiona i zemalja.

Stavljanjem istraživanja u kontekst pristupanja EU namerava se uspostaviti veza sa glavnim stubovima i područjima pravosudnih reformi pod vodstvom EU-a u kojima se čini da je kulturna komponenta ključna za uspeh. Shodno tome, projekat pokriva četiri dimenzije pravosudne kulture: (1) Uloga sudija u razvoju zakona; (2) Sudska samouprava i postsocijalistička pravosudna kultura; (3) Uloga viših sudova u osiguravanju jedinstvene primene zakona; i (4) Važnost nezavisnosti sudija pojedinačnih sudija.

Društvene transformacije postižu se samo postupno, pa pravna edukacija predstavlja područje kroz koje se pravosudna kultura može evropeizirati, a zatim uticati na stvarnu praksu. S tim u vezi, budući da je pravna edukacija ključna i formativna za pravosudnu kulturu, a ujedno i glavni vektor potrebnih prilagođavanja u procesu evropeizacije pravnog poretka, kako ga priznaje EU, preporuke ovog projekta prvenstveno bi se odnosile na odgovarajuće institucije za obuku sudija i potrebno ih je implementirati kroz njihove nastavne planove i programe i programe obuke. Uzimajući u obzir da su akademije za sudije jedan od glavnih institucionalnih stubova pristupa EU reformi pravosuđa, zaključci i preporuke koji proizilaze iz ovog istraživanja u suštini će uspostaviti vezu između vertikalnih i horizontalnih inicijativa o Evropeizaciji prava i pravosudne kulture.